

UMARALI NORMATOVNING "TALANT TARBIYASI" ASARIDA BADIY-ESTETIK TAFAKKUR VA ADABIY TANQID METODOLOGIYASI

*Farg'ona davlat universiteti filologiya
(o'zbek tili) 22-34A guruh talabasi
Mahammadjonova Ro'zixon*

Annotatsiya.

Ushbu maqolada taniqli adabiyotshunos olim, filologiya fanlari doktori, professor Umarali Normatovning "Talant tarbiyasi" kitobining o'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligi rivojidadagi o'rni hamda ahamiyati tadqiq etiladi. Asarda ilgari surilgan adabiy-nazariy qarashlar, iste'dod va badiiy mahorat masalalari, ijodkor shaxsiyati va badiiy asar yaxlitligi muammolari zamonaviy adabiy jarayon nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Olimning munaqqidlik mahorati, matn ustida ishlash metodikasi hamda yosh iste'dodlarni tarbiyalash borasidagi konseptual qarashlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Umarali Normatov, "Talant tarbiyasi", adabiy tanqid, estetika, munaqqidlik mahorati, ijodiy jarayon, badiiy matn, iste'dod, adabiyotshunoslik metodologiyasi.

Kirish

XX asr o'zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidchiligi tarixida o'ziga xos maktab yaratgan, milliy tafakkurning badiiy va estetik sarmoyasini boyitishga ulkan hissa qo'shgan olimlardan biri, O'zbekiston Respublikasi fan arbobi, professor Umarali Normatovdir. Olimning ko'p yillik sermahsul ilmiy-ijodiy izlanishlari mahsuli o'laroq dunyoga kelgan va milliy adabiyotshunosligimiz xazinasidan munosib o'rin egallagan fundamental asarlaridan biri "Talant tarbiyasi" kitobidir. Mazkur asar shunchaki adabiy-tanqidiy maqolalar to'plami bo'lmay, balki o'zbek adabiy tanqidining fundamental metodologik poydevorlaridan birini tashkil etadi. Unda badiiy ijodning tabiati, munaqqidlik mas'uliyati, matn falsafasi va, eng muhimi, adabiyot maydoniga kirib kelayotgan yosh iste'dodlarni tarbiyalash borasidagi dolzarb muammolar falsafiy-estetik jihatdan teran tahlil etilgan.

Hozirgi davr shiddat bilan rivojlanayotgan va globallashuv jarayonlari kuchayotgan, adabiy mezonlar va estetik qarashlar transformatsiyaga uchrayotgan bir sharoitda Umarali Normatovning adabiy-ilmiy merosini qayta anglash va tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Negaki, olim asarlarida ilgari surilgan g'oyalar badiiy saviyani saqlab qolish, ijodkor mas'uliyatini oshirish va chinakam milliy asarlar yaratish mexanizmlarini anglashda dasturilamal bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot ishining maqsadi – "Talant tarbiyasi" kitobining ilmiy-nazariy qimmatini aniqlash,

olimning tanqidchilik metodologiyasini yoritish va asarning bugungi yosh adabiyotshunos hamda ijodkorlar uchun estetik qo'llanma sifatidagi xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolani yozish jarayonida tizimlilik, qiyosiy-tarixiy tahlil, biografik va hermenevtik tahlil metodlaridan foydalanildi. Umarali Normatovning "Talant tarbiyasi" asari o'zbek adabiyotshunosligining tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda uning zamondoshlari (matnshunoslar, munaqqidlar, yozuvchilar) qarashlari bilan qiyosiy o'rganildi. Ayniqsa, hermenevtik yondashuv vositasida matndagi yashirin estetik ma'nolar va olimning munaqqidlik konsepsiyasi ochib berildi. Shuningdek, adabiyotshunoslikning nazariy qonuniyatlariga tayanilgan holda, asardagi tushunchalar tizimlashtirildi va ilmiy xulosalar chiqarildi.

Asosiy qism va tahlil

Umarali Normatovning "Talant tarbiyasi" kitobi tub mohiyatiga ko'ra badiiy iste'dod va uning shakllanish qonuniyatlarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Olim ijodni ilohiy ne'mat deb bilar ekan, uning sayqallanishi va jamiyatga foyda keltiradigan darajaga yetishi uchun alohida e'tibor va intizom, ya'ni "tarbiya" zarurligini ta'kidlaydi. Kitobning nomlanishi ham bejiz emas: munaqqid faqatgina tayyor asarni baholash bilan cheklanib qolmay, balki ijodkor shaxsining o'sishi, uning estetik dunyoqarashining shakllanish jarayonida bevosita ishtirok etishi shart, degan g'oyani ilgari suradi.

Asarda Abdulla Qodiriy, G'afur G'ulom, Oybek, Abdulla Qahhor, asr oxiriga kelib esa Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Shukur Xolmirzayev, Tog'ay Murod kabi o'zbek adabiyotining yirik namoyandalari ijodi misolida talant va mahorat masalalari atroflicha o'rganiladi. Umarali Normatov har bir ijodkorning o'ziga xos uslubini, uning badiiy tilini va qahramon yaratish mahoratini nihoyatda noziklik bilan tahlil qiladi. Olim badiiy asarni oddiy ijtimoiy-siyosiy shiorlar asosida emas, balki sof estetik mezonlar yordamida baholash lozimligini birinchilardan bo'lib amaliyotga joriy etdi. Uning fikricha, chinakam adabiyot quruq ritorikadan yiroq bo'lib, inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini badiiy kashf etishi lozim.

Umarali Normatov adabiy tanqidchilikni shunchaki xato va kamchiliklarni qidiruvchi qurol emas, balki adabiyot va kitobxon o'rtasidagi ko'prik, ijodiy jarayonni harakatlantiruvchi kuch sifatida ta'riflaydi. "Talant tarbiyasi" asarida olim munaqqidning ma'naviy qiyofasiga ham to'xtalib o'tadi. Uning fikricha, haqiqiy munaqqid yuksak did, keng dunyoqarash, xolislik va eng muhimi, adabiyotga nisbatan cheksiz muhabbatga ega bo'lishi kerak. Olim guruhbozlik, oshna-og'aynichilik va yuzaki maqtovga asoslangan tanqidni keskin qoralaydi. Bunday nosog'lom muhit talantlarning bo'g'ilishiga, adabiyotning esa sayozlashishiga olib kelishini ilmiy asoslar bilan ko'rsatib beradi.

Kitobda alohida e'tibor qaratilgan masalalardan biri – yosh ijodkorlar bilan ishlash va ularning ijodiy yo'nalishini to'g'ri belgilashdir. Umarali Normatov yoshlarning dastlabki mashqlaridayoq ko'zga tashlanadigan iste'dod uchqunlarini payqay olish qobiliyatiga ega edi. Olim yosh ijodkorlarga nisbatan o'ta talabchan bo'lish bilan birga, ularni asrash, to'g'ri yo'naltirish lozimligini uqtiradi. Bu borada u shunday yozadi: "Iste'dod – kamyob hodisa. Uni parvarishlash, xuddi niholni o'stirgan kabi ehtiyotkorlik va mehnri talab qiladi. Biroq, bu maqtovlar bilan yosh ijodkorni havolantirish kerak degani emas. Haqiqiy tarbiya – shafqatsiz talabchanlik va cheksiz mehnning sintezidan iboratdir".

1-jadval. Umarali Normatovning "Talant tarbiyasi" asaridagi metodologik mezonlar tizimi

№	Metodologik mezonlar	Loyiha va mazmun mohiyati
1	Badiiy-estetik yaxlitlik	Asarni ijtimoiy g'oyalardan tashqari, uning tili, kompozitsiyasi, ramz va timsollar tizimi bilan birgalikda, yaxlit san'at asari sifatida tahlil qilish.
2	Munaqqidlik mas'uliyati va xolislik	Ijodkor shaxsiga shaxsiy munosabatdan qat'i nazar, asarning badiiy qiymatini xolis va haqqoniy baholash, professional tanqid tamoyillariga sodiqlik.
3	Ustoz-shogird an'analari	Yosh iste'dodlarning ijodiy izlanishlarini doimiy kuzatib borish, kamchiliklarini ko'rsatish va ulardagi o'ziga xoslikni (individual uslubni) shakllantirish.

Xulosa (Conclusion)

Xulosa qilib aytganda, Umarali Normatovning "Talant tarbiyasi" kitobi o'zbek adabiy tanqidchilik maktabining yuksak namunasi. Olim mazkur asari orqali adabiyotshunoslik faniga nafaqat boy nazariy ma'lumotlar olib kirdi, balki adabiy jarayonni sog'lomlashtirish, badiiy saviyani yuksaltirish va chinakam iste'dodlarni kashf etishning ilmiy-metodologik tizimini yaratdi. Kitobda ilgari surilgan prinsiplar bugungi kun uchun ham o'zining dolzarbligini mutlaqo yo'qotgan emas.

Bugungi kunda filologiya va adabiyotshunoslik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar, magistrlar va yosh tadqiqotchilar uchun "Talant tarbiyasi" asari o'ziga xos mahorat maktabi vazifasini o'tashi lozim. Olimning matn tahlili borasidagi mahorati,

estetik prinsiplari va xolislik tamoyillari milliy adabiyotimizning kelajakdagi taraqqiyotini ta'minlashda muhim mayoq bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Normatov U. Talant tarbiyasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980. – 248 b.
2. Normatov U. Qodiriy bog'i. – Toshkent: Ma'naviyat, 1997. – 224 b.
3. Karimov N. va boshqalar. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
4. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004. – 320 b.
5. G'afurov I. Dil ko'zi. – Toshkent: Sharq, 2011. – 280 b.
6. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 256 b.